

МЕТОДИКИ ВІДБОРУ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО МІНІМУМУ

У статті йдеться про апробовані в слов'янському науковому просторі підходи до формування фразеологічних (пареміологічних) мінімумів. Проаналізовано такі методики відбору, як соціолінгвістичний експеримент, методика безпосереднього спостереження, корпусні методики, – та здобуті таким чином наукові результати.

Ключові слова: фразеологічний мінімум, пареміологічний мінімум, лінгводидактика, корпусні методики.

Кузь Г. Т. Методики отбора фразеологического минимума. В статье говорится об апробированных в славянском научном пространстве подходах к формированию фразеологических (паремнологических) минимумов. Проанализированы такие методики отбора, как социолингвистический эксперимент, методика непосредственного наблюдения, корпусные методики – и полученные таким образом научные результаты.

Ключевые слова: фразеологический минимум, паремнологического минимум, лингводидактика, корпусные методики.

Kuz H.T. Methods to Select Phraseological Minimum. *Phraseological dictionary is a subtype of educational lexicographic works for foreigners who study Ukrainian, the need in which is not satisfied yet. Thus it is of great importance to work out methods to select phraseological minimum as a basis for future monolingual and bilingual learner's phraseological dictionaries for foreigners.*

The purpose of this article is to describe and analyse criteria and approaches used for selection of phraseological units for their usage in linguistics and didactics of Ukrainian as a foreign language. The article deals with analysis of approaches approved in Slavonic scientific environment to form phraseological (paremiological) minimum, also prospects of their formation in the context of linguistics and didactics tasks are outlined. The following methods of selection were analysed: socio-linguistic experiment, method of direct observation, corpus-based methods – as well as scientific results acquired by their means.

To the author's point of view, the potential of this research is in creation and approval of the complex methods to form Ukrainian phraseological minimum adjusted to be used for foreign learners, methods which can be used as a basis when creating monolingual and bilingual (multi-lingual) dictionaries.

Key words: *Ukrainian as a foreign language, phraseological minimum, paremiological minimum, linguistics and didactics, corpus-based methods, learner's phraseological dictionaries.*

Одним із різновидів навчальних лексикографічних праць для іноземців, потреба в яких сьогодні актуальна, є фразеологічний словник. Необхідність створення такого словника чи серії словників підтверджує аналіз сучасної лінгвістики та лінгводидактики: уключення в процес навчання стійких сполук є вмотивованим як з погляду комунікативного спрямування навчання, так і з огляду на лінгвокраїнознавчу аспектизацію, яка може бути втілена в тому числі і через вивчення фразеології. Ще одним аргументом на користь активізації роботи над створенням фразеографічних навчальних праць є продовження опрацювання навчальних мінімумів, робота над якими почалася ще в 90-х рр. минулого століття [6].

Метою цієї статті є описати та проаналізувати методики укладання фразеологічних переліків-мінімумів, що можуть стати базою майбутніх

одномовних чи багатомовних навчальних фразеологічних словників, призначених для іноземців. До лінгводидактичного матеріалу, на наш погляд, мають бути включені різні типи фразеологізмів: ідіоми, фразеологічні вирази і сполучення, структури, що виконують номінативну й комунікативну функції, фразеологічні одиниці, що побудовані за моделлю словосполучення і речення, а також ті, що є відповідниками сполучників, прийменників; вигуків фразеологізми, фразеологічні комунікативи, паремії тощо, оскільки зазначені різновиди фразеологізмів використовуються для реалізації різних комунікативних завдань.

У європейському науковому та методичному просторі вже були описані, апробовані й частково втілені декілька методик формування фразеологічного мінімуму. Зокрема, ще в 1971 році Г. Пермяков опублікував матеріали до російського пареміологічного мінімуму, вибрані з паремійного фонду російської мови методом експерименту [7]. Російський дослідник сформулював необхідність відбору паремійного матеріалу з навчальною метою і з метою створення двомовних словників, запропонував методику і провів пареміологічні експерименти, на основі яких уклав два списки: 500 найуживаніших російських паремій та 75 найчастотніших російських порівняльних зворотів. Методика, застосована Г. Пермяковим, базувалася на багатоступінчастому соціолінгвістичному дослідженні актуального знання російських паремій: для включення в кінцевий перелік учений обрав межу — знання мовної одиниці понад 90% інформантів.

У річці озвучених Г. Пермяковим ідей наприкінці 1980-х здійснювалися дослідження, спрямовані на виявлення паремійного мінімуму німецької мови [11], хорватської [12], угорської [15] і чеської [9, 13, 14]. Творчо використали теорію Г. Пермякова Д. Бітнерова і Ф. Шиндлер у своїй масштабній пареміологічній праці 1997 р. «esk p slov — Soudob stav konce 20 stolet » (друге видання словника вийшло в 2003 р.). Здійснивши соціолінгвістичний експеримент із дев'ятнадцятьма інформантами-носіями мови, яким пропонувалося позначити примітками вживаність прислів'їв (зібраних із чотирьох джерел різного часу), автори опублікували їх список, пронумерований від найбільш відомих (указаних 19 інформантами) до найменш відомих (помічених лише одним опитуваним) [9]. Незважаючи на обмежену кількість інформантів, що пояснюється значним обсягом матеріалу дослідження, результати цього експерименту мають наукову вагу, адже це перша спроба виявлення паремійного мінімуму сучасної чеської мови.

Новітнішу верифікацію результатів Д. Бітнерової, Ф. Шиндлера представила Л. Даниленко. Використавши напрацювання своїх попередників, дослідниця на основі власної інтуїції запропонувала список 100 прислів'їв — як часто вживаних, так і менш поширених — для нового соціолінгвістичного дослідження. Інформантам запропонували дописати другу частину скорочених варіантів прислів'їв. В експерименті взяло участь 112 осіб. Результат експерименту показав, що половина паремійних одиниць, «упізнаваність» яких виявилася вищою за 95 %, збіглася із результатами попереднього дослідження [1: 42-45].

Із 90-х рр. ХХ ст. на кафедрі слов'янської філології СПбДУ тривала робота зі збору матеріалів для паремійних мінімумів слов'янських мов, частина з яких була опублікована 2000 року в «Русско-славянском словаре пословиц с английскими соответствиями» М. Котової за редакцією проф. П. Дмитрієва. У цей словник увійшли 5289 прислів'їв дев'ятьма мовами: 500 російських, 652 білоруських, 628 болгарських, 465 польських, 670 сербських, 568 словацьких, 826 українських, 508 чеських, 472 англійських [4]. Особливістю методики, за якою формувалися паремійні мінімуми всіх слов'янських мов (крім російської) та англійської, у цьому проекті полягає в тому, що вони формувалися внаслідок добору відповідників до російських прислів'їв, що увійшли до переліку Г. Пермякова. В основі цієї методики припущення науковця про інтернаціональний характер ядра паремійного мінімуму, що підтвердилося в дослідженні М. Котової: установлено, що близько 50% відповідників паремійного мінімуму Г. Пермякова в слов'янських мовах належать до широкоживаних одиниць (позначені як відомі 90-100% інформантів) [5: 31].

У білоруській пареміології до ідеї створення паремійного мінімуму в 2000-их рр. звертався Є. Іванов. Не заперечуючи необхідність виокремлення паремійного мінімуму, у першу чергу з дидактичною метою, Є. Іванов підкреслює важливість визначення і вивчення основного паремійного фонду мови як підсистеми прислівного складу мови [3: 103-109].

Як бачимо, у процесі творчого використання методика Г. Пермякова була доопрацьована й удосконалена. Зокрема, дослідники-послідовники відомого російського пареміолога звертали увагу на її недоліки та пропонували способи їх усунення. З-поміж інших варто відзначити слушні пропозиції чеського дослідника Ф. Чермака, який у статті, присвяченій пареміологічному мінімуму чеської мови, указує на потребу критичного підходу до критеріїв укладання списку одиниць, що можуть бути включені в пареміологічний експеримент; необхідність опрацювання й удосконалення методики вибору вихідної форми паремії (на практиці далеко не завжди вихідна форма паремії, обрана для експерименту, є найбільш упізнаваною). Ф. Чермак також уважає перспективним подальше вдосконалення методу анкетування, щоб мати можливість з'ясувати, чи одиниці належать до активного чи до пасивного запасу інформантів [10: 15-31].

Нові можливості для опрацювання фразеологічного мінімуму відкриває корпусна лінгвістика, яка зародилася в 60-х рр. минулого століття в англомовному просторі. Корпусний метод ґрунтується на використанні для емпіризації мовних досліджень значної кількості «справжніх» текстів, що формуються в корпус за чітко розробленими принципами. Подібні дослідження дозволяють зафіксувати найбільш яскраві тенденції функціонування прислів'їв у сучасній мові: виявити актуальний у певний час інваріант прислів'я, зафіксувати його найбільш частотні варіанти, проаналізувати найбільш продуктивні моделі творення оказіональних варіантів. Аналіз названих чинників дозволяє робити висновки про зміни в мовній картині світу відповідної мови.

Чеський пареміолог Ф. Чермак, спираючись на принципи корпусної лінгвістики, виділяє такі особливості вивчення паремійного фонду національної мови: 1) дослідження базується на значній базі текстів (у випадку чеського національного корпусу йде мова про 100 000 000 слів); 2) корпус в основному базується на письмових текстах, що, можливо, не зовсім адекватно відображає використання прислів'їв у мові (цей момент Ф. Чермак відносить до недоліків методу); 3) корпус відбиває активний словниковий, а отже, і паремійний, запас досліджуваної мови; 4) найбільшою перевагою цього методу науковець вважає те, що він дає можливість аналізу прислів'їв у контексті, що дозволяє зафіксувати і дослідити прислів'я у всій множинності його варіантів, чого не робили раніше [10: 15-16].

Оригінальну методику виокремлення та дослідження пареміологічного оптимуму, тобто бази загальновідомих частотних паремій та їх актуальних форм у сучасній мові, на базі корпусних досліджень запропонував у статті «Пареміология и корпусная лингвистика» словацький фразеолог і пареміолог П. Дюрчо. Зокрема, він пропонує такий алгоритм дослідження паремійного ядра мови: 1) аналіз паремій, зареєстрованих у сучасних та історичних словниках і збірниках, доповнений порівнянням і реєстрацією прислівної неології; 2) «експертна» редукція паремійного матеріалу силами лінгвістів; 3) дослідження «прийнятності» виокремленого фонду шляхом анкетування (можливо, Інтернет-опитування); 4) корпусний аналіз частотності редукованого переліку; 5) визначення так званого пареміологічного оптимуму як кореляції між «упізнаваними» одиницями розмовної мови та найбільш частотними в базі корпусу; 6) аналіз корпусного матеріалу на предмет установлення парадигматичних та синтагматичних відношень і визначення пареміологічного інваріанта (леми)[2: 13-17.].

Чимало слухних міркувань стосовно методики відбору паремійного фонду, зокрема із залученням електронних корпусів, знаходимо у В. Старка. Праця над укладанням «Електронного англійсько-українського словника прислів'їв» та аналіз пареміографічних здобутків попередників дозволили йому зауважити, що хоч електронні засоби не дають можливості розв'язати всіх проблем сучасної пареміографії і потребують виваженої методології, усе ж дають змогу отримати з високим ступенем надійності нові типи інформації, зокрема й дані про частотність уживання паремій. Саме високочастотні прислів'я становлять ядро прислівного фонду і прислівний мінімум, рекомендований до активного засвоєння носіям інших мов [8: 293-298].

Узагальнюючи огляд наукових студій в аспекті дослідження фразеологічного (пареміологічного) мінімуму, констатуємо апробацію в цьому сегменті досліджень таких методів його виокремлення: 1) картування текстових джерел (розписування публіцистичних текстів, белетристики); 2) картування сучасних і нових фразеологічних та прислівних словників; 3) соціолінгвістичні експерименти; 4) корпусний аналіз; 5) безпосереднє спостереження (тривале збирання й архівування матеріалів розмовної мови). Додамо, що поки частотні та спеціальні навчальні фразеологічні словники ще не укладено, роботу над формуванням фразеологічних мінімумів можна здійснювати в тому числі й на базі шкільних навчальних словників,

створених для рідномовної аудиторії. До таких мінімумів можна, очевидно, включати також фразеологічні одиниці, що найчастіше використовуються в підручниках з української мови як іноземної, адже в підручники зазвичай потрапляє вже перевірений практикою мовний матеріал.

Перспективи дослідження вбачаємо в створенні та апробації комплексної методики формування фразеологічного мінімуму, придатного для використання в навчанні іноземців, а також такого, що може стати базою для створення одномовних та двомовних (багатомовних) словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко Л. Нове дослідження сучасного паремійного мінімуму чеської мови / Л. Даниленко // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – Київ, 2010. – С. 42-45.
2. Дюрчо П. Пареміология и корпусная лингвистика / П. Дюрчо // Весн. новг. гос. ун-та, Сер.: Филологические науки. – 2014. – №77. – С. 13-17.
3. Іваноў Я. Да праблемы вызначэння асноўнага парэміялагічнага фонду беларускай мовы / Я. Іваноў // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, Сер. 4. – № 3. – Мінск, 2006. – С. 103-109.
4. Котова М. Русско-славянский словарь пословиц с английскими соответствиями [под ред. П. А. Дмитриева] / М. Котова. – Санкт-Петербург, 2000. – 44 с.
5. Котова М. Славянская пареміология: автореф. дис....д-ра филол. наук / М. Котова – Санкт-Петербург, 2004.
6. Навчальні мінімуми з української і російської мов для іноземців [укл. Н. Ф. Зайченко, С. А. Воробйова]. – Київ, 1995.
7. Пермяков Г. Пареміологіческий эксперимент: Материалы для русского пареміологического минимума / Г. Пермяков. – Москва, 1971.
8. Старко В. Пареміографія в корпусну добу: з досвіду укладання «Електронного англійсько-українського словника прислів'їв» / В. Старко // Українська і слов'янська тлумачна і перекладна лексикографія. – Київ, 2013. – С. 293-298.
9. Bittnerová D. Sbirka českých přísloví / D. Bittnerová, F. Schindler – Praha, 1997.
10. Čermák F. Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence / F. Čermák // Flut von Texten - Vielvalt der Kulturen, Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie, Hrsgb. H. Burger, A. Häcki Bufofer, G. Greciano, Schneider Verlag Hohengehren, 2003. – P. 15-31.
11. Grzybek P. Sinkendes Kulturgut? Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter / P. Grzybek // Wirkendes Wort. – № 41/2. – P. 239-264.
12. Grzybek P. Der Weisheit der Gasse auf der Spur. Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit kroatischer Sprichwörter / P. Grzybek, D. Škara, Z. Heyken // Zeitschrift für Balkanologie. – №29. – P. 85-98.
13. Schindler F. Das Sprichwort im heutigen Tschechischen: empirische Untersuchung und semantische Beschreibung. – München, 1993.
14. Schindler F. Sociolingvistické, paremiologické a paremiografické výsledky empirického výzkumu o znalosti přísloví / F. Schindler // Slovo a Slovesnost. – №1996 (4). – S. 264-282.
15. Tóthné Litovkina A. The Use of Proverbs In Contemporary Hungarian Society. A Study of National Identity Among Hungarians of Tolna County Through Proverbs / A. Tóthné Litovkina // European Journal for Semiotic Studies. – Vol. 4 (1,2). – P. 289-316.

Кузь Галина Тарасівна – кандидат філологічних наук, доцент, кафедра історії та культури української мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича; вул. Кошубинського 2, м. Чернівці, 58012, Україна.

E-mail: kuzgala@rambler.ru
http://orcid.org/0000-0003-0075-4657

Kuz Halyna Tarasivna – Candidate of Science in Philology, Associate Professor, Department of History and Culture of the Ukrainian Language, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, Kotsyubynskoho Str. 2, 58012, Ukraine.